

Javaslat

A közmondásossá vált „büdi boszorkány” képzet, mint múlt századok néplélekbeli sajátosságait visszaadó településtörténeti érdekesség

Tiszavasvári Települési Értéktárba történő felvételéhez

Készítette:

Tiszavasvári Város Önkormányzata

P. h.:

.....
Dr. Fülöp Erik polgármester

Tiszavasvári, 2015. december 15.

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása:

"Olyan vagy, mint a büdi boszorkány!" , „Égessenek el, mint a büdiboszorkányt!”, „Csak rendetlenkedj, majd elvisz a büdi boszorkány!”

A mi generációnk már nem feltétlenül, de szüleink, nagyszüleink több éppen ilyen vagy ehhez kísértetiesen hasonló és a „büdi boszorkányra” célzó ijesztgetést hallottak, hallhattak gyermekkorukban. S noha könyvek hada foglalkozik a sötét középkor boszorkánypereivel, **sajnos „büdi boszorkányégetésről” nincs adatunk**, még a *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban* sem, csak a szólásból tudjuk, hogy alkalmazták itt is a középkori boszorkányperek e barbár, ám tipikus kivégzési módját. A „*mediumaevumnak*” nevezett, az antikvitás után valóban az emberi kultúra „*zuhanórepülésének*” számító babonás időszakban nagyon sok ártatlan nőt égettek, kínoztak meg az egyházi túlkapás és az egyház által könnyen manipulálható emberi tudatlanság, butaság következtében. **S elgondolkodtató tényvalóság, hogy a babonák és misztikumok iránt fogékony néplélek eredményeként nem is kellene több száz éves időutazást tennünk ahhoz, hogy a boszorkányokban valóban „hívó” embereket találjunk akár Tiszavasvári elődtelepülésén, Tiszabüdön is.** Történetesen, ha csupán 60-70 évvel ezelőtt *Büdönafelől* érdeklődtünk volna, hogy ki a boszorkány, sokan mosolyogtak volna ugyan a kérdésen, de bizonyára akadt volna olyan is, aki nagyon bizalmasan megsúgta volna nekünk, hogy valójában ki is a boszorkány, és hogy pontosan milyen rontást végzett:

„Nézze jól meg, nem mér a szemébe nézni, csak a tisztelendő úr látja a szarvát, ő is akkor, amikor a szentséggel áldást ad. Úgy tudjuk meg, hogy ki az, mert az már meg sem várja a misének ezt a részét, kimegy a templomból.”

Ilyen választ hallhatnánk a boszorkányok „*csalhatatlan*” helyi beazonosítására vonatkozóan, holott szegény „*boszorkánynak titulált*” néninek talán csak azért kellett a mise vége előtt kimennie a templomból, mert a vasárnapi misén megjelenteken a komódban elzártan tartott ünnepi ruha áporodott, dohos szagot árasztott és ez a „bódító” illat összekeveredett a fülledt meleggel. S mivel a múlt század derekán még annyian jártak a templomba vasárnap, hogy egy gombostűt sem lehetett volna leejteni, a gyengébbek, idősebbek, betegek féltek az ájulástól, rosszullettől és ezért kimentek. **S ennyi és még egy-két kósza téveszme elég is volt ahhoz, hogy ilyenkor a körülötte lévők jelentőségteljesen összenézzenek, s miközben azért szabad utat engedtek neki, máris megszületett a megmásíthatatlan, visszavonhatatlan és könyörtelen népitélet: „boszorkány”.** Érdekesség, hogy nem csupán nőkre vonatkozott mindez, hiszen akadt *Büdönférfi is, akinek „hatalma” volt a megrontott tehén tejének visszahozására.* A falusi, így a *büdi* emberek is „*rontásnak*” tulajdonítottak minden olyan váratlan szerencsétlenséget, amelynek az okát nem tudták megmagyarázni: *balesetet, betegséget, halálesetet.* A rontást elszenvető lehetett ember, főleg védtelen kisgyermek, hiszen nyilván ők a korban gyakori áldozataik voltak a betegségeknek és a babonás lelkület, illetve a tudatlanság ezt a „*kézenfekvő*” magyarázatot találta ma már logikusan megmagyarázható és kivédhető csecsemő-és kisgyermekkorú betegségekre. Az is érdekes azonban, mint a fent említett „*büdi boszorkánynak tartott férfi*” esetében, hogy állat, s igen gyakran *tehén* volt a rontás célpontja a néphit szerint. Vajon miért? Bizony egyszerűen azért,

mert a falusi ember egyik legnagyobb kincse a tehén volt, így minden őt ért kár, baj, betegség, elhullás szó szerint tragédiának számított egy *büdi parasztcsalád* életében. A *megrontott állat* megbetegedett, elkóborolt, a megellett jószág barmai elpusztultak, az addig bőséges tejet adó tehén teje elapadt, esetleg véres tejet adott. Az az érdekes, hogy az említett példában a férfinak „*hatalma*” volt a megrontott tehén tejének visszahozására, tehát ez esetben „jó boszorkányként” funkcionált, de mivel valaki „megrontotta” azt a tehenet, nyilván ártékonynak vélt „boszorkányok” is éltek a faluban, legalábbis *Büdak*kori lakosai kortünetnek is nevezhető hite szerint. *Büdot* említettem itt, hiszen helytörténeti sajátosság, hogy *Tiszavasvári* 2 különálló településből létesült. **Az évtizedek hosszú sora folyamán az itt élők felmenőiktől, hallomásból és a mélyebb ismeretre vágyók ma már csak könyvtárakban, helytörténeti gyűjteményben és levéltári anyagokban olvashatnak arról, hogy a középkor hosszú évszázadain keresztül különálló életet élt a mai város elődtelepüléseit alkotó 2 falu: *Szentmihály és Büd*.** Természetesen tényközlés szintjén ma már mindenhol olvasható a város történelmével foglalkozó ismertetőkből, hogy a ma közel 14. 000 lelket számláló település, a *Tiszavasvári Járás* központja, - mely már az *Árpád-korban* is lakott térség volt - mai nevét 1952-ben kapta *Vasvári Pálra* emlékezve, de voltaképpen 1950-ben jött létre *Büdszentmihály és Tiszabüd* egyesítésével. **Jelen javaslatotételei tanulmány pedig ezúttal az emlékezni, és települése távolabbi időkbe gyűrűző múltjába hatolni kívánó lakosok, olvasók és értékmentők számára kíván feltárni és települési érték rangra javasolni egy olyan letűnt világ korsajátosságánakhiedelemvilágából fakadó kultuszt, mely mai ésszel már sokszor hihetetlennek és elképzelhetetlennek tűnik, ám az itt élők sorsát, elődeink életét évszázadokig meghatározta. Az igazán érző, gondolkodó és gyökerei kutatásában saját korát és önmagát megérteni kívánó emberek pedig mindig is tudni szerették volna, hogy kik voltak őseik, és hogy milyen viszonyok között, milyen gondolkodási szokások, képzetek, babonák világán keresztül, és milyen nehézségek, kortünetek közepette maradt fenn az a település, ahol most élnek, s mindezt milyen-akár mai is kitapintható-néphit szötte át.**Mindez pedig arra a komoly bölcseletre épülő lelkületet és felismerést tükrözi, miszerint:

„*Akinek nincs múltja, annak nincs jelene és jövője sem lehet!*”

A *Tiszántúl* északnyugati részén, a *Nyíri mezőség* szívében pedig a középkorban ugyanolyan gyötrelmes, küzdelmes, baljós hiedelmek és a korabeli néplélekből fakadó babonák által meghatározott világ uralkodott, mint az ország többi részén. A „*büdi boszorkány*” azonban még napjainkban is ismert szólás vagy szóláshasonlat, mint mottóink is tükrözik. Ebből következtethet vissza a múlt századok homályába hatoló oknyomozó elme, hogy valamiért az itteni „*boszorkányhit*” erőteljesebb és az emberi emlékezetben mélyebben és tartósabban megmaradó volt, mint az ország más pontjain, ahol történeti adatok szerint is teljesen hasonló *néphiedelmek, babonák* uralták az emberi tudatot. **Jelen javaslatotételei tanulmány célja, hogy terjedelméhez és lehetőségeihez mért módon és jelleggel a magyar nemzeti értékekről és hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény, azaz a hungarikum törvény szempontjai alapján tárja fel a témát települési értékkelé nyilvánítását kérve.** Ugyanakkor törekszik a téma iránt érdeklődő olvasóban egy egységes képet rajzolni a boszorkányokról, boszorkányperekről és eleink, a *büdi emberek* múlt századokban gyökerező néphitéről, miközben igyekszik tartózkodni a téma kapcsán felmerülő *túlmisztifikálás, démonizálás* veszélyétől, s pusztán a források, ismerhető tudás tényanyaga mentén megmaradva kiemelni az érdekességeket. Sajnos épp a boszorkányüldözések legelső, kora középkori időszakából nincs *Büdrevonatköz* forrásanyag,

pedig ezeken a perekon érződik legerőteljesebben a néphit hatása. Ettől függetlenül jól vizsgálható a téma.

A néphit a tudomány megközelítése alapján egy olyan közösségi jelenség, hiedelemrendszer, melyet a falun élők generációról generációra adnak tovább. Tartalmát többnyire közösségi utasítások, előírások, tilalmak és magyarázatok alkotják. Tényvalóság, hogy a néphit mindig is a vallásosság árnyékában húzódott meg és értelemszerűen lényegesen tisztábban látszik a későbbi századok tudományos vizsgálódása szempontjából különálló jelenségnek, mint az adott kor embere számára. Az előző évszázadok falusi emberei, így a *büdi lakosok* sem gondolták, hogy ők a néphit gyakorlói, s tudatukban feltételezhetően egyáltalán nem vált el a néphit és a vallásosság. S ebből adódóan nyilván azt sem tudták volna megmagyarázni, hogy hol érnek véget a nagyhatalmú és nagyhatású egyház tudatformáló dogmái és hol kezdődnek a természetes népi hiedelemvilág elemei. A vallás ugyanis a kora középkorban igen befogadó volt a népi hiedelemvilággal szemben igyekezve legtöbb elemét a saját képére formálva meghagyni. Az érett középkorban azonban, megerősödése után az egyház már fölényesen igyekezett kirostálni magából a néphit elemeit, s a megmaradtakat pedig saját szempontjai szerint alakítani. Nem véletlen, hogy ebben az időszakban az egyház ellenségeit, az eretnekeket is boszorkányüldözési procedúra szerint ítélték el, kínozták meg és végezték ki. **Mindezek ellenére azonban a témánk szempontjából is vizsgált korszakban, a 16-18. században a néphit jelentősége, különösen a mi vidékünkön még igen számottevő.**

Az idevágó szakirodalom szerint:

"...Szabolcs vármegye levéltárában is bőséges számmal található a bűbájosságot űzőkre, mások megrontásával foglalatostkodó boszorkányperekre vonatkozó akták, mégis Szabolcs vármegye régi törvénykezése elég fényes képet mutat arra nézve, hogy itt, ha voltak is boszorkány-égetések vagy karóba húzások, azok olyan régen voltak, hogy emléküik is alig maradt fenn, a megyszerte ma is emlegetett büdi boszorkányt és annak esetét kivéve, akiről ma is röpked a szálló ige, amennyiben a szabolcsvármegyei ember vagy asszony, akire megharagszik és nagyon házsártosnak tartja, ma is elég gyakran használja azt a hasonlatot, hogy olyan, mint a büdi boszorkány, vagy hogy égessék el, mint a büdi boszorkányt. "

Érdeemes tisztázni, hogy a korabeli néphit mit és kit nevezett boszorkánynak és érdekes e kifejezés etimológiája is. A **ma is használatos „boszorkány”szavunk az ótörök eredetű „basirquan” szóból származik, melynek jelentése: „nyomó, megnyomó”.** Azonban nem is olyan egyszerű annak meghatározása, hogy kit is tartott a kora középkortól a 1800-as évekig terjedő témabeli közgondolkodás boszorkánynak, hiszen egyből **3 csoportba sorolják a történészek azokat a személyeket, akiket a magyar közvélemény boszorkánynak tartott.**Egyrészt boszorkánynak nevezték a kora *Árpád-korban* azokat, akik a kereszténység felvétele után is az ősi hit rítust gyakorolták; ezek az emberek egyébként saját magukat *táltosnak* nevezték. Másrészt a nyugati, keresztény világkép és az ezt letüköző rendeletek beszivárgása nyomán azokat is boszorkánynak nevezték később, az érett középkorban, akik a katolikus vallás szempontjából eretneknek számítottak (férfiakat, nőket egyaránt). Végezetül pedig a **„szó szoros értelmében” valódi méregkeverőknek számítók voltak azok, akiket a mai tudat is középkori boszorkányként azonosít.** A legtöbb segítséget az árnyalt meghatározáshoz természetesen a *Magyar Néprajzi Lexikon* adja, mely a fogalom kialakulását a történelem során ráarakódott különböző jelentéstartalmak időbeni egymásutánjában vizsgálva magyarázza meg: *„A boszorkány élő személy, akinek részint a paraszti gyakorlatban előforduló gyógyító, rontó tevékenység bizonyos vonásait, részint bizonyos természetfeletti*

képességeket tulajdonítanak. (...)A gyógyításnak és rontásnak hivatásos specialistái (ti. a boszorkányok), másrészt ismeretes lehetett a múltban egy (vagy több) természetfeletti lény, amelynek fő tevékenykedése az éjszakai rontás (elsősorban nyomás)volt. Ennek vonásai olvadtak később a boszorkány alakjába. Az idők folyamán a boszorkány más emberfeletti lények vonásait is magába olvasztotta. Ehhez térbeli integráció is járult: a magyarsággal történeti kapcsolatba került népek hitvilágából ismert rokon alakok különböző vonásai ötvöződtek a magyar boszorkány alakjában. Mindezekhez járult a középkorban kialakult, a boszorkányüldözés későbbi időszakában már a magyar boszorkányperekben is megjelenő, a perekkel együtt Nyugat-Európából importált boszorkányfogalom.” (In.: ORTUTAY Gyula főszerk.: Magyar Néprajzi Lexikon, 347.)

A középkori latin nyelv több kifejezést is használt a boszorkányok megnevezésére: különbséget tett a „striga”, a „maleficia” és a „veneficia” között.A „strigákat” a *Magyar nyelvtörténeti szótár* úgy jelöli meg, mint „**éjjeli boszorkányokat**”. Ők kimondottan a nyugati néphitből átvett éjjelente seprűn röpködő, vérszívó boszorkányok, vagy a *Magyar Jogi Lexikon* definíciójával élve: „**ama daemoni alakok, amelyek természetfölötti hatalmat nyertek más emberek megkárosítására, az ördöggel kötött szerződés és cimboraság révén.**” (Dr. MÁRKUS Dezső szerk. Magyar Jogi Lexikon, 276.)Fontosnak tartom itt a történeti hűség kedvéért érdekességként megjegyezni, hogy *Könyves Kálmán* királyunk mindenki által ismert „*Boszorkányok pedig nincsenek.*”- változatban elhíresült mondata eredetileg így hangzott: „*A strigákról[varázserővel bíró, vámpírszerű lények] pedig, mivel ilyenek nincsenek, semmiféle vizsgálat ne tartassék.*”Ebből egyértelműen arra lehet következtetni, hogy az államalapítás utáni első évszázad hektikus, még a keresztény államszerkezet *István* által lerakott alapjait stabilizáló, a több évszázados pogány múlt sokfajta támadásának kitett időszakában a „strigákhoz” köthető boszorkányképzet volt az elterjedt. A „maleficia”szóval jelölt asszonyok ezzel szemben a „**büvölők, rontók, igézők, varázslók, mérgezők, jövendölők**”voltak.(SCHRAM Ferenc: Magyarországi boszorkányperek 1529-1768. III. 17.) A „veneficia” névvel illetettek pedig egyértelműen a **méregkeverők**. Eszerint a tipológia szerint **pedig a rendelkezésünkre álló adatok alapján a „büdi boszorkány” névvel illetett asszonyok és férfiak az utóbbi két kategóriába tartozhattak, tehát „maleficia” és „veneficia” típusú boszorkányok voltak a szakterminológia szerint**, bár a korábbi évszázadok *büdi népe* ezzel nyilván nem foglalkozott, ez csupán az utókor megközelítése szempontjából lényeges.

Sajnos valóban nagyon kevés és szórványos az erre vonatkozó iratanyag, a középkorból nem is találunk, csak a hazánkban még kései feudalizmus által uralt,*Nyugat-Európában* pedig már felvilágosultnak, nevezett 18. század elejéről, ugyanis a közeli ***Tiszaeszláron 1732-ben folytattak le egy boszorkányper***, amiben találunk ***Büdre vonatkozó anyagot is***, melyeket a középkor a boszorkányokhoz kötődnek. Az alábbiakban idézett szöveg külön szépségét, egyben nehézségét is adja, hogy az eredeti szövegezés a korabeli fogalmazást és helyesírást is tükrözve, a kor írásbeli kultúrájának pontos képével még érzékletesebben visszatükrözi a történet mai szemmel és ésszel csodálkozásra okot adó lényegiségét:

„*Vajja azon Tanú Horváth Mihályné ellen, hogy nagy erőtlekedésben lévén a Tanu Férfjével orvosoltatásnak okáért fojamosodott a Büdön lakozóSajané nevű halot orvos Asszonyhoz, holottis midőn Férije a Fatensnek (Tanu) nyavajait beszéde által le írta volna, nevezett Sajáné mondotta ezen Fatens Férfjének, a Kglđ Felesége ugyan meggyogyul, de mostanában egy Asszony Kinekis közelebb született gyermekének keresztelője lévén, hogy a Menyecske leányatt Komóságban nem hívatta maga vágyódása szerént, egy Asszonyt ugy megrontott, hogy megepüléséhez nem lehattreménséggh,mely beszédire ezen Asszonynak a Fatensnek férje*

kerdette, hogy ki lehetne ez a meg rontott, mondotta Sajáné, jól tudhattatok, ki legyen, mert a Felesednek kedves Komaja, az honnan következőis Sajánénak beszéde szerént, hogy szon Asszony keresztelőben Leánya vagyodott Horvát Mihálynénak, csak hamar időben annyira meg romlott, hogy ez ideig is nyvajából ki nem épülhetett, melynek vagy on immár kilencz esztendeje, azt vajja ezen Tanu hogy midőn férje ment volna nekiesajánéhoz Bűdre feleségével edgyütt meg szollalván Sajáné mindjárt mondotta, jól tudom, miért jöttetek, régen vártalak benneteket, mert mostanában eljött hozzám Horvát Mihályné egy Kisded Asszonja edgyütt, és mondotta emlékezetett tévén Kéki Jánosrul és feleségérül ide hozzád készül Kéki János feleségével hogy meg gyógyítanád, de azt kérem tőled, hogy szedtéléfvett meg gyógyítására vagy sem, ha nem szedtél, ne is szedjél, hogy meghgyógyícsd hadelkínló dgyék a kutya volt a Lelke és itten kerdesben vette Kéki János Uram hogy ki volna az az asszony? kire felelt Sajáné, jól tudgyátok ki legyen hiszen a Nagy Anyátok a Vastag Bába az a személy...

Bűdön lakott Néhai Sajáné más betegeket gyógyítani által jött, és a fatens azon beteg leánytát, Sajánéhoz viven, amikor a házban érkeztenek minden kerdes és szó beszéd nélkül mondotta Sajáné: az én Leányom tud, a másé nem tudd, azért szenved ez az ártatlan gyermek, noha nem nevezett senkit, hanem e fátensczélozott azonnal, hogy nem más, hanem Horvát Mihályné lehetne mint hogj a Mészárszékben mondotta volt hogj jól tanulnak leányi, és akkor neheztelte Horvát Mihályné hogy az ő lenya a ki régebben járt Oskolába nem tud annyit mint e fátens Leánja, akkor meg gyógyítván Sajáné azon beteg leányt e fatenalsugy meg romlott volt hogy 12 hétig betegh leányával vizben sült málénál, vagy pogácsánál nem ehettek. Annak utána is e pátens Leánja Lábarul le esvén meg betegedet és vitték Férjével együtt Bűdre Sajánéhoz, hogy orvosolná, mondotta Sajáné a fatensnek, s ugynehai férjenek.” (In.: SCHRAM Ferenc: Magyarországi boszorkányperek 1529-1768. II. 398-399.)

A per kimeneteléről tudható, hogy a vádlott végül felmentést nyert, mert a „tortura” 4 fokozatát kiállotta. Sajnos arra vonatkozóan sincs pontos adatunk, hogy konkrétan ebben a perben mi volt a 4 fokozat, de annak kegyetlensége és keménysége felől nem lehet kétségünk, bár mivel már a boszorkányüldözések korának legvégén járunk, és a vádlott is kibírta a büntetést, valószínűleg enyhébb, „bírhatóbb” kínzások, próbák lehettek e fokozatok elemi, de erre nyilván csak következtetni tudunk. Ez a „tortura” pedig, melyből mai nehéz, szenvedéssel járó elhúzódó, kínos ügymenetet jelentő szavunk származik a középkori boszorkányperekben **kínvallatás, kínzás volt a kor büntető eljárásában. Jogi szempontból tisztázandó, hogy a boszorkányság, a bűvös-bájos tevékenység, varázslás a magyar jogban mindig egy sajátos egységet képezett: az egyház elleni bűncselekmények csoportjába tartozott.** S bizony csaknem minden boszorkányperben sor került a súlyosabb bűncselekmények miatt perbe fogott vádlottak fentiekben említett kínvallatására is. Ezzel akarták és érték is el az esetek nagy többségében a beismerő vallomást és a büntársak megnevezését. A halálraíteltet is minden esetben kínvallatásnak vetették alá, hogy büntetését ezzel is súlyosbítsák. **Kivégzés előtt tehát „megtorturázták”, azaz megkínozták.** Az emberi testnek történő fájdalomkózos változatos módozatai voltak gyakoriak és megengedettek ennek során, amit még fokozhatott a bíró és a hóhér kegyetlensége és fantáziája. Íme, néhány e vidéken is szokásos kínzási forma: *csigázás, hüvelykcszorítás, tüzes-vas, szurokkal égetés, vízbedobás.* S sajnos a középkori joggyakorlat korántsem volt alapos és körültekintő, elegendő volt pusztán két tanú, (ez lehetett akár két ilyen módon bosszút álló haragos), s máris bárkire rásüthették, hogy „boszorkány”. S örülhetett, ha nem életét vesztette ebben a sötét boszorkányperben, hanem megúsza enyhébb büntetési fokozattal, pl. *100 pálcaütéssel, a megyéből való kiűzetéssel vagy házának lerombolásával.*

Azért is olyan érdekes és izgalmas a fenti, boszorkánynak titulált büdi asszonyhoz kapcsolódó eredeti szöveg, mert a magyar néphit azon tipikus elemét is igen érzékletesen és tipikusan tükrözi, melyeket a középkor a boszorkányokhoz kötött. A példa elemzése során mindenképp kiemelendő az, amit a korábban említett a megrontott tehén tejének visszahozására jó „*hatalommal*” rendelkező férfi boszorkány esetén is kiemelt jelen javaslattételi tanulmány készítője, miszerint itt is a képességek „jótékony” felhasználásáról, gyógyításról van szó, ami nyilván nem zárja ki azt, hogy a megvádolt asszony rossz erővel és ártó céllal is „dolgozhatott”.

Itt is fontos továbbá kiemelni a tévhitek, babonák szerepét a vakhit és a téves képzelődés vakvágányán kivirulva, hiszen a kor emberei általában is igen jól ismerték a gyógyfüvek, különböző vegyületek és ásványi anyagok emberi szervezetre gyakorolt jótékony hatását. S bizony könnyen előfordulhatott, hogy egy-egy rossz szándékú ember ilyen módon állt bosszút vitapartnerén, a történelemnek ebben a szakaszában, s sajnos a vidéki *Magyarországon* is gyakran előfordulhatott, hogy egy-egy személyes konfliktus ily módon súlyos tragédiába torkollott az emberi bosszúállás „boszorkányhittel” visszaelő túlkapása révén. **A falusi boszorkányoknak tulajdonított gonoszságok „repertoárja” pedig igen gazdag volt a már említett rontáson és gyógyfüvekkel történő hatásgyakorláson túl: a szemmel verés vagy népi nevén „igézés”, szerelmi „kötés és oldás”, álomban történő „megnyomás”lóvá történő átváltoztatás és „meglovagolás” is a boszorkányok eszköztárába tartozott.** A boszorkányok mágiái kapcsán még lényeges tisztázni, hogy rossz szándékuk, különös hatalmuk, módszereik hasonlósága ellenére **a mesék és a mondák vasorrú bábái nem azonosak a falu közvéleménye által boszorkánynak kikiáltott nagyon is valóságos személlyel.** A néphit boszorkánya ugyanis a mesékben és a valóságban is egyaránt „negatív”, ártó, veszélyes és bajt hozó, tehát félelmet keltő figura, de a hasonlóság mégsem azonosság, ez lényeges.

Etimológiailag és néprajzi, történeti szempontból még fontos tisztázni, hogy a *büdi boszorkány* és a *böjti boszorkány* elnevezések között nem feltétlenül csak hangtani hasonlatosság áll fenn. *Böjti boszorkánynak* nevezték ugyanis az elmúlt századok vidéki *Magyarországi*ansok helyütt a farsang végén, vagyböjt elején, másutt pedig húsvéthoz közelebb eső időben «kihordani», vagy elégetni szokott *szalma-bábot*, melynek rendesen nőalakja van, s amellyel eredetileg mindenütt a tél kiűzését, vagy kihordását jelképezték. S csak *e pogánykoritermészet-mitologiai cselekedet* és hagyomány elhomályosult értelme folytán magyarázták át utóbb helyenként a farsang eltemetésére, másutt meg (ha húsvét tájára tolodott ki az ünnep) a böjtt kiverésére. A tájszólásbélibüdi *boszorkány*, mely a «Peleskei nótárius»-ban is szerepel (Tóti Dorca néven), kétségtelenül a böjti jelző *népetimologiai elcsavarása* és csak ennek útján került az Abaújban, mások szerint meg a *Szabolcsban* lévőBüd falu *blason-jára*, vagyis hírhedtségi lajstromára. Mindenesetre a tiszavasvári *Vasvári Pál Múzeum* által koordinált gazdag városi kulturális élet szellemében évente megrendezésre kerül *Tiszavasváriban a Téltemető - Tavaszköszöntő Farsangi Mulatság* is, melynek egyik programja mindig kapcsolódik a „*büdi boszorkánykultuszhoz*”. Idén, február 22-én zajlott le a különleges és szórakoztató, népszerű rendezvény, melynek egyik központi programja volt a *Boszorkány szépségverseny*.

Egyéb fórumokon is elevenen él a képzetkör a városi kulturális életben, pl. a *Vasvári Online Hírmondó* idei, május 14-én megjelent cikkében egyik híres „*büdi boszorkány*” *Danánésír*halmához és a hozzá fűződő emlékekhez kapcsolódó játékos fejtörő megoldása volt olvasható izgalmas szösszenetként. A megfejtés szerint: *Danáné halma az Egység utca közepe táján, a zsidó temető szélén van. A mesélő szerint itt jöttek össze a büdi és a szentmihályi*

boszorkányok. A vezetőjük Danáné volt. A Tanács betiltotta a boszorkányüldözést, mert sok ártatlan embert hurcoltak meg. A mese szerint azonban Danánét rőzselángon égették meg.”

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett:

A magyar nemzeti egységtől vezérelt – a hungarikumokról és magyar nemzeti értékekről szóló 2012. évi XXX. törvény, azaz a –hungarikum törvény többfajta lényegi alapelvet és kiindulási pontot biztosít azon magyar települések számára, amelyek be kívánnak kapcsolódni a nemzeti értékmentés aktív folyamatába. Jelen javaslatévteli tanulmány készítője számára azonban az a gondolatkör volt irányadó, miszerint: „...az összetartozás, az egység és a nemzeti tudat erősítése érdekében nemzetünk értékeit össze kell gyűjteni, dokumentálni, az értékvédelem alapjául szolgáló dokumentációt a szigorú nyilvántartás és kutathatóság szabályai szerint meg kell őrizni, az értékeket pedig ápolni, védelmezni és támogatni kell.”

A jól dokumentált helyi értéket képező témák mellett **különösen izgalmas az olyan településtörténeti, helytörténeti és levéltári kutatást igénylő témák releváns és „kutathatóságot” szem előtt tartó feltárása, mint a több évszázados hagyománnyal rendelkező, és a helyi kulturális közeg és szakemberek által szépen életben tartott és a fiatal generációk felé is átörökített, szállóigévé vált „büdi boszorkányság” kultusza.** Mely népszokásból fakadóan, a középkori néplelket tükröző *néprajzi, történelmi és helytörténeti* értéknek nem csupán helyi, hanem megyei, sőt országos szinten is ismert *szólások, szóláshasonlatok* őrzik annak emlékét, hogy feltehetően a kora középkortól egészen a XVIII.-XIX. századig igen erős volt e település elődközsegeiben *Büdön*, majd a későbbi *Tiszabüdön*, de adatok szerint *Szentmihályon* is a boszorkányságban való hit.

Elgondolkodtató és mindenképp akár további kutatásra és vizsgálódásra alapot adó érdekesség, hogy az ország más részeihez képest ennyire intenzíven és népi közmondás, szólás szintjén szinte csak ebben a formában, illetve erre a településre vonatkozóan maradt meg a boszorkányhit ereje. Ennek pontos okát nem tudjuk megadni, az azonban kétségtelen, hogy a **„nehezen élhető” vidéki lét nehézségei, az itt élő közösségen belül generálódó konfliktusok és a babonával átszínezett vakhit adta lehetőségek valószínűleg könnyen boszorkánnyá minősítettek minden olyan büdi asszonyt és férfit, aki az átlagnál nagyobb, „kirívóbb” tudással, erősebb karakterrel, nagyobb önállósággal, netán a természet erejének, gyógyfüveinek pontosabb ismeretével bírt.** Ugyanakkor a középkor embere a korsajátosságokból és korlátozott tudásvilágából, s az egyház által „átkódolt” ismeretanyagából fakadóan nagyon nehezen fogadott el minden olyan eseményt és személyt, *ami és aki kilógott az átlagos, a megszokott és a hétköznapi normák sematikus, ezáltal könnyen értelmezhető rendszeréből.* Ilyen megközelítésben pedig fakadhat az igen erős „büdi boszorkányképzet” akár a helyi falusi közösség nagyobb fokú összetartásából, mondhatni „összezárásából” a biztonságot adó közösségi normán túli személyek, magatartásformák „megbélyegzése által”. Mindezeket túl **minden korszak minden emberi közösségének nagy szüksége volt szintén a kohézió miatt egy „ellenségképre”, s ennek tökéletesen megfelelt az ártékony, rontó erővel bíró boszorkányok személye.**Szerencsére ma már nem a középkorban élünk, így nem áll fenn a veszélye annak, hogy egy átlagon túlmutató karizmával, tudással vagy személyiséggel rendelkező *férfit vagy nőt* boszorkánnyá nyilvánítsanak *Tiszavasváriban*. Mindesetre **nagyon izgalmas és a városunk**

elődtelepülésének korábbi évszázadait és lakóinak lelkiületét, gondolkodásmódját, törekvéseit, vágyait és félelmeit kitapinthatóan izgalmas közelségbe hozza az ősi, helyi boszorkánykultusz, ezért a települési érték rangra mindenképp érdemes és méltó jelenség, sőt akár a „büdi boszorkány” szó használatának regionális ismertsége miatt megkísérelhető a specifikumokat gyűjtő Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Értéktár felé történő továbbajánlása is.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források):

1. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Budapest, 1967. Akadémia Kiadó
2. **ALEVÁNÉ**Siteri Éva: Megtaláltuk Danáné sírhalmát, Vasvári Online Hírmondó, 2014. május 14.
3. **BESSENYEI** József szerk.: A magyarországi boszorkányság forrásai I-II-III. Budapest, 1997. Balassi Kiadó
4. **DIENES** I. (szerk.) Szabolcs vármegye 1939. Bp.
5. **DÖMÖTÖR** Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Budapest, 1981. Corvina Kiadó
6. **Dr. MÁRKUS** Dezső szerk.: Magyar Jogi Lexikon. Budapest, 1899. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.
7. **GOMBÁS** András: Lapok Tiszavasvári történetéből
8. **HUNYADI** József: Lapok Tiszavasvári történetéből II. – *Tiszabüd története*, In.: Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban VIII. Nyíregyháza, 1980.
9. **KOVÁCS** István: A törvénykezés Szabolcs vármegyében.
10. **MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR** Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, települési iratanyag
11. dr. ifj. **REISZIG** Ede- dr. **BOROVSKY** Samu: Szabolcs vármegye története, 1939.
12. **SCHRAM** Ferenc: Magyarországi boszorkányperek 1529-1768. I-II-III. Budapest, 1983. Akadémia Kiadó
13. **SZARVAS** Gábor- **SIMONYI** Zsigmond szerk.: Magyar nyelvtörténeti szótár, A legrégebbi nyelvemlékektől a nyelvújításig. Budapest, 1890. Hornyánszky Viktor Akadémiai könyvkereskedése
14. **ORTUTAY** Gyula főszerk.: Magyar néprajzi lexikon, Budapest, 1977. Akadémia Kiadó
15. **ORTUTAY** Gyula: Népi kultúra, népi társadalom
16. **POLONKAY** Éva: A magyarországi boszorkányperek története- A magyar néphit boszorkányai,
17. <http://mek.niif.hu/07800/07878/07878.pdf>
18. <http://www.programturizmus.hu/ajanlat-tiszavasvari-farsang.html>
19. <http://tion.hu/news/1193/ki-a-legszebb-boszorkany>
20. http://real-j.mtak.hu/5226/1/NeprajziKutatointezetEvkonyve_01.pdf
21. http://www.kislexikon.hu/bojti_boszorkany.html#ixzz3u1Jz1kvd

8. *A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:*

III.

MELLÉKLETEK

1. *Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja:*

(Egy ún. Striga, azaz éjjeli boszorkány stilizált, a köztudatba beivó, tipikus képe.)

(Az első képen a Maleficia, azaz szemmel verő, azaz igéző, bűvölő rontó, varázsló, míg a második képen az ún. Veneficia-boszorkányok, azaz mérgekverők „fantáziaképe” látható. Az adatok szerint a bűdiboszorkányok között is előfordult mindkét „típus”.)

A Vasvári Pál Múzeum bemutatja:

Téltemető-Tavaszköszöntő

Farsangi

Mulatság

Február 22. szombat

Belépő: 200 Ft/fő, amely egyben tombola is!

11 óra: "Böjt előtti dőzsölés"

Kocsonya, Farsangi fánk és sok más finomság, Forráll bor, tea **Helyszín: Múzeumkert**

12 óra: Játsház a Múzeumban

Maskara készítés kreatív anyagokból, Kiszabás készítés **Helyszín: Kreator Múzeumpedagógia terem (Kálvin út.7.)**

14 óra: Polgárosodás a Nyíri-mezőségen

Baloghné Szűcs Zsuzsanna múzeumvezető vezetésével egybekötött előadása **Helyszín: Gombás András látványtár (Kálvin út.7.)**

15 óra: Boszorkány szépségverseny

Keressük Büdszentmihály legszebb boszorkáját! **Helyszín: Múzeumkert**

Jelentkezz
Te is!

16 óra: Farsangi felvonulás **Helyszín: belváros**

Síppal, dobbal és mindenféle zajkeltő eszközzel közreműködnek a Kör-karéj és a Göbolygós Táncegyüttes táncosai

17 óra: Tűzes máglya a téren

Télűzés kiszabás étellel **Helyszín: Szentmihály tér**

Helyszín: Fő épület Ady E út.8

17.30: Gyerek Táncháztánc tanítás

18.00: Régi korok divatja

Viselésbemutató a Nyíri mezőség viseleteiből

19 óra: Élőzenés Táncháztánc (zenél a Göbolygós Banda)

Disznótörős kóstolóval, Battyus bállal kérésztig

VASVÁRI PÁL MÚZEUM

Múzeumtörténeti és régészeti gyűjtemény

Támogatók:

Tiszavasvári Város Önkormányzata

Kör-karéj Egyesület

NKA
Nemzeti Kulturális Alap

Belső RÁDIÓ 98

Tiszavasvári
ONLINE
www.online.hu

(A Vasvári Pál Múzeum szervezésében lezajló szokásos téltemető, tavaszköszöntő farsangi Mulatságon is minden évben helyet kapnak a büdi boszorkánykultusz ma már izgalmas néprajzi, helytörténeti kuriózumaként továbbélő momentumai, programjai.)

(A gyermekek bevonása az élővé tett népszokások és így a „büdi boszorkányokhoz” kapcsolt kultusz gyermekek felé való átörökítése a vasvári Pál Múzeum szakembereit és a helyi pedagógusokat dicséri.)

(A Boszorkány szépségverseny különösen izgalmas momentum volt az idei rendezvényen.)

2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek:

- 3. A javaslathoz csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat:***